

Extreme armoede in onze tijd, een uitdaging voor de Rechten van de Mens

VOORAF

Dit nummer van Vierde Wereld Verkenningen bevat de toespraak van Joseph Wresinski¹ die hij op 18 februari 1987 hield voor de Commissie van de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties (VN) in Genève.² De tekst heeft veel invloed uitgeoefend op het denken en het werk op het gebied van de Rechten van de Mens binnen de VN.

Twee jaar na zijn toespraak nam de Commissie van de Rechten van de Mens voor het eerst een resolutie over 'Rechten van de Mens en Extreme Armoede' aan en erkende daarmee extreme armoede als een specifiek onderwerp in het kader van de mensenrechten. Ze werd daarin gevolgd door de Algemene Vergadering.

In 1992 verzocht de Commissie aan de Subcommissie van onafhankelijke deskundigen om het verband tussen mensenrechten en extreme armoede nader te onderzoeken. Dit leidde tot een specifieke opdracht en de benoeming van een Speciaal Rapporteur, de heer Leandro Despouy, ambassadeur van Argentinië. Despouy bracht in 1996 zijn Eindrapport uit (Rapport final sur les droits de l'homme et l'extrême pauvreté.)³ Dit rapport stelde een definitie van extreme armoede voor die teruggaat naar de formulering van het Wresinski rapport gemaakt in opdracht van de Franse Sociaal-economische Raad.

Vervolgens benoemde de Commissie een Onafhankelijk Deskundige. In diens jaarlijkse voortgangsverslagen heeft deze steeds veel nadruk gelegd op het belang van participatie en emancipatie van heel uitgesloten bevolkingsgroepen zelf.

In 1999 kreeg daarnaast de Subcommissie een nieuwe opdracht: om een onderzoek te doen naar de wenselijkheid en de mogelijkheid om een Ontwerpverklaring inzake mensenrechten en extreme armoede op te stellen. In 2001 stelde de Commissie deze opdracht bij en wees op de noodzaak om op dit terrein een aantal 'leidende beginselen' ofwel richtlijnen te ontwikkelen. Een internationale werkgroep van vijf deskundigen binnen de Subcommissie heeft deze opdracht inmiddels uitgevoerd en de tekst van deze beginselen is in augustus 2006 aangenomen.⁴

In de tussentijd stelde het VN-Comité inzake economische, sociale en culturele rechten (CESCR) een Standpunt over Armoede en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (ICESCR) vast.⁵

De Commissie voor de Rechten van de Mens is onlangs vervangen door een Raad voor de Mensenrechten. De Raad heeft de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten opgedragen de tekst van de beginselen ruim te verspreiden en om aan staten en andere actoren, met name organisaties waarin mensen die een situatie van extreme armoede kennen hun mening geven, te vragen hun reactie te geven over deze tekst.⁶

Alleen al om deze redenen is het interessant de tekst van Wresinski te bekijken. De tekst beschrijft de situatie van uitgesloten bevolkingsgroepen op verschillende plaatsen in de wereld en laat zien dat de mensenrechten onderling afhankelijk en ondeelbaar zijn. Tenslotte onderstreept de tekst dat deze arme bevolkingsgroepen vragen om mensen die duurzaam samen met hen optrekken en dat zij daar ook recht op hebben.⁷

Korte inhoudsopgave

Extreme armoede in onze tijd, een uitdaging voor de Rechten van de Mens	1
Vooraf	1
Inleiding	2
I. Wie zijn de armsten?	2
II. Extreme armoede, een schending van alle Rechten van de Mens bij elkaar	3
III. De armsten, verdedigers van de rechten van de mens	4
IV. Conclusie: toekomstperspectief	5

INLEIDING

In de jaren 60 heeft de opvatting ingang gevonden dat we geen vrede kunnen bereiken zonder enorme inspanningen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. In de zeventiger jaren kreeg die gedachte steeds meer steun. Om daadwerkelijk tot vrede te komen moet ontwikkelingssamenwerking correct zijn, moeten de opbrengsten billijk onder de volkeren verdeeld worden en eveneens onder de verschillende groeperingen in ieder land. Zo werd het geleidelijkaan steeds meer duidelijk dat vrede, ontwikkeling en mensenrechten onderling van elkaar afhankelijk zijn. Daarnaast brak het bewustzijn door dat onvermijdelijk de verschillende Rechten van de Mens ook onderling van elkaar afhankelijk zijn. Inderdaad: als mensen niet verzekerd zijn van werk, onderwijs en zelfs niet van voedsel, hoe kunnen ze dan gebruik maken van hun vrijheid van vergadering of hun recht op deelname aan het politieke leven? Naarmate deze ideeën steeds verder ingang vonden, voelde de internationale gemeenschap zich steeds sterker aangemoedigd om de ervaring van bevolkingsgroepen die in ernstige armoede leven als uitgangspunt te nemen voor de bestudering van de naleving van de Rechten van de Mens. Maar hoe staat het met de vorderingen op dat punt?

We stellen vast dat de ervaring van de armsten zelf nog niet of nauwelijks meetelt. Of we de mensenrechten nu bekijken vanuit de burgerlijke rechten en politieke vrijheden of vanuit speciale thema's (zoals racisme) of vanuit de situatie van verschillende bevolkingsgroepen (migrerende werknemers, inheemse volkeren...) het maakt niet veel verschil: steeds vaker is sprake van arme bevolkingsgroepen. Maar in het algemeen schijnen minderheden die in een staat van extreme armoede moeten leven, toch buiten het gezichtsveld te blijven.

I. WIE ZIJN DE ARMSTEN?

Het begrip armoede betreft - afhankelijk van de plaats op de wereld waar het speelt - heel uiteenlopende situaties van achterstand en van sociaal-economische onzekerheid. Maar als die onzekerheden tijdenlang voortduren en buitensporig worden, dan nemen ze op den duur gemeenschappelijke trekken aan. Zij gaan zich opeenstapelen en de betrokken mensen ondervinden duurzaam belemmeringen om de verantwoordelijkheden op zich te nemen en de rechten uit te oefenen die de omringende samenleving hun normaal gesproken toekent.⁸

Dit is het geval bij families ten Zuiden van de Sahara die geen band meer hebben met hun geboortedorp en ontworteld raken. Ze zoeken een onderkomen aan de rand van de stad zonder er echt een plek voor zichzelf te vinden. Ze kunnen met geen mogelijkheid de verantwoordelijkheden en rechten praktiseren die tradities en gewoonten hen toekennen. Ze zijn niet in staat met arbeid in hun behoeften te voorzien. Ze kunnen hun kinderen geen traditioneel beschermde omgeving bieden of een traditionele opvoeding geven. Deze families zijn niet in staat een sociaal of gemeenschapsleven op te bouwen. Ze zijn niet alleen arm, maar kunnen ook geen verantwoordelijkheden of rechten meer uitoefenen. Als de verstedelijking voortschrijdt en de omgeving bereikt waar zij hun bescheiden onderkomen

hebben opgezet, worden ze verjaagd. Zo raken ze in een staat van extreme armoede die hen buiten ieder ontwikkelingsprogramma houdt.

Tallose langdurig werklozen in landen van de Europese Unie ondervinden eveneens extreme armoede. Omdat ze niet over een beroepskwalificatie beschikken, weinig lichamelijke kracht hebben en praktisch geen sociale contacten, zijn ze aangewezen op liefdadigheid en hulpverlening. Hun families zijn slecht gehuisvest; zij kunnen hun schoolgaande kinderen niet de gewenste ondersteuning geven; zij kunnen hun ouderlijke plichten niet vervullen; hetzelfde geldt voor de uitoefening van hun rechten als werknemer of hun burgerrechten. Ze lopen het risico dat ze in een samenleving waar informatie- en communicatietechnologieën een steeds belangrijker rol spelen, geen enkele plaats kunnen vinden of het moet die van uitkeringstrekker zijn.

Zo zien we dat de armsten overal in de wereld uitgesloten blijven van de bescherming van de Rechten van de Mens en van ontwikkelingsinspanningen. Deze gang van zaken is heel duidelijk waarneembaar in rijke geïndustrialiseerde landen. Het wordt daar als schokkend ervaren omdat de publieke opinie er vast van overtuigd is dat de fundamentele rechten al definitief verworven zijn. In de rijkste geïndustrialiseerde landen roept het bestaan van extreme armoede ernstige vragen op over ons vermogen om de ontwikkeling en de enorme veranderingen van onze tijd op zo'n manier te beheersen dat de rechten van alle burgers worden gewaarborgd.

Het bestaan van een bevolkingslaag die praktisch volledig van de arbeidsmarkt verdrongen is, moet leven van bijstandsuitkeringen, voedselpakketten; die aangewezen is op daklozenopvang, op speciaal onderwijs en niet echt een vak beheerst, vormt een belangrijk vraagstuk voor onze democratie. We hebben aanzienlijke vorderingen geboekt voor de grote meerderheid van de bevolking. Maar welke verantwoordelijkheden, welke rechten hebben de minst-bedeelden? Wie dagelijks onder bevolkingsgroepen aan de voet van de maatschappelijke ladder leeft, ziet hoe ernstig personen en families van die rechten verstoken kunnen blijven.

II. EXTREME ARMOEDE, EEN SCHENDING VAN ALLE RECHTEN VAN DE MENS BIJ ELKAAR

Teams van vaste medewerkers van de beweging ATD Vierde Wereld die in de naaste omgeving van arme bevolkingsgroepen leven en werken, ⁹ hebben al tientallen jaren dagelijks notities gemaakt van de situatie en van het doen en laten van mensen die extreme armoede ondervinden. Ze verrichten regelmatig enquêtes onder de betrokken groepen. Op basis van dit materiaal voert het internationaal onderzoeksinstituut vervolgens dieper gravende studies ¹⁰ uit. We zullen nu enkele feiten vermelden die we op deze jarenlange inspanningen baseren.

Families in extreme armoede leven vaak in berghokken, in wrakken van vrachtwagens, een tent, soms een kelder of een ongezonde bouwval in een stadswijk die op de renovatie wacht. De mannen vinden geen behoorlijk werk; want werkgevers vertrouwen het niet vanwege het opgegeven adres. Vaak staan ze niet ingeschreven op het adres, waar ze verblijven; er is geen brievenbus. De huishoudens verblijven er zonder woonvergunning. De paradox is dat een gemeente hun aanvraag voor een normale woning om die reden zal afwijzen. De gemeente verwijst deze mensen naar een andere buurtgemeente en die doet weer hetzelfde, omdat zij van deze families afwil.

De onzekere woonsituatie bemoeilijkt het vinden van werk, terwijl deze mensen alleen door werk middelen kunnen verwerven om weer een behoorlijk dak boven hun hoofd te krijgen. We moeten ons ook een voorstelling maken van de andere belemmeringen: op deze plekken komt praktisch geen openbaar vervoer; de bewoners vinden er geen kalmte en rust; er is geen fatsoenlijke plaats om zich te wassen of zich te verschonen.

Omdat de armsten geen behoorlijke huisvesting, geen werk, geen vaste verblijfplaats hebben, blijven ze eveneens verstoken van andere rechten. Met name van het recht op gezondheidszorg; in de armste buurten treffen we nog mannen aan die verlamd zijn door

reuma, omdat ze hun hele leven last gehad hebben van de kou, van het vocht of van de tocht. We komen vrouwen tegen die te uitgeput zijn om in deze mensonterende omgeving het huishouden te doen. De kinderen in deze overbevolkte, ongezonde woningen lopen snel verwondingen op, slapen slecht en zijn voortdurend ziek. Daardoor komt het recht op een gezinsleven in de knel; want kinderen worden uit huis geplaatst onder het voorwendsel dat ze elders beter af zijn. In het uiterste geval worden de ouders uit de ouderlijke macht ontzet. Het recht op onderwijs van deze kinderen komt in de verdrukking, zoals statistieken uitwijzen. Ondanks vele inspanningen om het onderwijs te democratiseren blijft – enkele uitzonderingen daargelaten – mislukken op school veel voorkomen bij sociaal-economisch armere milieus.

We constateren verder dat vanwege de afwezigheid van sociaal-economische en culturele rechten deze gezinnen niet aan het verenigingsleven toekomen en evenmin deelnemen aan activiteiten van vakbonden en politieke partijen. Langdurig werklozen houden zelden contact met een vakbond. Huishoudens die dank zij bijstand en liefdadigheid het hoofd boven water houden, hebben nauwelijks enig besef of middelen om zich te organiseren of om met families om te gaan die het iets beter hebben. Ouders van kinderen die op school niet mee kunnen, durven niet deel te nemen aan ouderavonden. Iemand die niet beschikt over voldoende middelen van bestaan, zal zich in geval van moeilijkheden niet tot een consumentenbond richten. Dit alles verklaart waarom een deel van de bevolking zijn stem niet kan laten doorklinken in adviesorganen waar representatief erkende vakverenigingen geraadpleegd worden. Deze families beheersen het gesproken woord of de geschreven taal niet of nauwelijks. Ze begrijpen de politieke programma's en soms zelfs de affiches niet. Ze kunnen hun situatie van extreme armoede niet aan politici uitleggen, omdat ze de meest elementaire middelen van communicatie niet beheersen.

Om het even samen te vatten: de gezinnen die extreme armoede kennen, tonen aan dat de afwezigheid van sociaal-economische en culturele rechten hen belemmert om hun burgerlijke rechten en politieke vrijheden uit te oefenen; en dat terwijl vaak gesteld wordt dat de burgerlijke rechten op het eerste gezicht veel makkelijker te handhaven zijn. Deze families verzoeken ons nadrukkelijk om het vraagstuk van de ondeelbaarheid van alle Rechten van de Mens in hun onderlinge samenhang beter uit te diepen.

III. DE ARMSTEN, VERDEDIGERS VAN DE RECHTEN VAN DE MENS

Het schijnt dat juist op dit moment van de geschiedenis de armsten ons voorstellen om een flinke sprong voorwaarts te maken om tot een beter begrip te komen van de Rechten van de Mens en zo deze onvervreemdbare rechten voor iedereen te verwezenlijken. Zij roepen ons op om ons in te spannen om die bevolkingsgroepen te steunen en te bereiken die gedwongen zijn om er al hun energie in te steken om van de ene dag op de andere te overleven en om desondanks hun menselijke waardigheid hoog te houden. Het komt omdat zelfs het recht om in waardigheid te overleven voor hen niet gewaarborgd is. De inspanning die deze groepen van ons vragen, zal ons er noodzakelijkerwijs toe brengen om de onderlinge afhankelijkheid tussen de rechten diepgaander te bestuderen.

Maar dit brengt tevens mee dat we de belemmeringen bestuderen die zich voordoen om ieder van die rechten daadwerkelijk onvervreemdbaar te maken, en daarmee onvoorwaardelijk.

Hoe komt het dat rechten die in beginsel aan ieder mens toekomen - enkel vanwege het feit dat hij een mens is - in werkelijkheid rechten worden die een mens alleen kan uitoefenen op voorwaarde dat hij over een minimum aan middelen beschikt? Gegeven die omstandigheid, hoe kunnen we ervoor zorgen dat dat vereiste minimum dan ook voor iedereen beschikbaar is?

Als we deze vragen aan de orde stellen, wordt het duidelijk dat we – zowel op dit gebied als op vele andere - de deelname van de armsten nodig hebben.

De Commissie van de Rechten van de Mens moet daarom toegang krijgen tot de ervaring

waarover de armste bevolkingsgroepen beschikken. Het is niet alleen omdat het een democratische spelregel is, maar ook omdat de armsten situaties meemaken waarvan anderen geen weet hebben, en om die reden eigen ideeën ontwikkelen die anderen niet in hun naam en in hun plaats kunnen uitdenken. Als we dit gegeven erkennen, zal de situatie van deze bevolkings-groepen grondig veranderen. Het brengt immers met zich mee dat wij hen als onmisbare partners beschouwen voor de vooruitgang van de Rechten van de Mens. En in dat geval mogen wij hen niet langer uitsluiten van alle initiatieven die de internationale gemeenschap voor de toekomst van de volkeren onderneemt.

IV. CONCLUSIE: TOEKOMSTPERSPECTIEF

Mensen die uitgesloten worden en te lange tijd verstoken blijven van verantwoordelijkheden en elementaire rechten die een natie aan zijn inwoners toekent, hebben weinig of geen zelfvertrouwen en nemen steeds minder initiatieven. De armste mannen, vrouwen en kinderen hebben voortdurend het gevoel nutteloos te zijn, ze voelen zich in hun eigenwaarde aangetast; ze hebben weinig vertrouwen in anderen, zelfs niet in mensen uit bevolkingsgroepen met wie ze de meeste verwantschap hebben.

Als er daarom nog een recht is dat bij voorrang gewaarborgd moet worden, dan is het wel het recht van de armsten om aan hun zijde mannen en vrouwen te vinden die een beetje zeker zijn van hun zaak en bereid zijn zich vol overgave in te zetten. Deze mensen hebben, dank zij hun persoonlijke inzet en mede vanwege hun bereidheid risico's te lopen, het vermogen de armste bevolking ervan te doordringen dat haar menselijke waardigheid meetelt en dat ze over de nodige capaciteiten beschikt om veranderingen op gang te brengen. Afrikanen uit landen ten Zuiden van de Sahara woestijn kennen het spreekwoord: *'De mens is de remedie voor de mens.'* En voor bevolkingsgroepen die gebroken zijn door armoede die te ver is gegaan en te lang heeft geduurd, kunnen niet alleen deskundige beroepskrachten de remedie brengen. Er is dan vooral behoefte aan mannen en vrouwen die zich, een flink stuk van hun leven, met hart en ziel inzetten en bereid zijn hun carrière op het spel te zetten opdat andere mensen vooruit kunnen komen.

Daarmee herinneren de armen ons er tot slot aan dat de Rechten van de Mens, in ieder geval voor hen, een zaak van mensen is. De armsten vertrouwen er ook op dat de Commissie voor de Rechten van de Mens hen zal helpen om deze oproep tot broederschap uit te dragen. Alleen broederschap onder mensen kan bewerken dat onvervreembare rechten zelfs tot in de uiteinden van door schrijnende armoede geteisterde gebieden kunnen doordringen.

Joseph Wresinski

Vertaling en bewerking: Ton Redegeld ¹¹

Noten

¹ Joseph Wresinski (1917 – 1988) richtte in 1957 ATD Vierde Wereld op. Hij heeft in zijn jeugd zelf ernstige armoede gekend. Als priester heeft hij heel arme gezinnen bij elkaar gebracht, eerst in het krottenkamp van Noisy-le-Grand (F.), later op vele andere plaatsen op de wereld. Ook heeft hij mensen uit alle denkrichtingen en met verschillende achtergronden opgeroepen om samen met de armsten op te trekken, en zo voor de menselijke waardigheid van een ieder op te komen. Op 17 oktober 1987 bracht hij honderdduizend mensen bijeen op het Plein van de Rechten van de Mens (Trocadero) in Parijs, om een gedenksteen met die boodschap te onthullen.

² Toespraak gehouden tijdens de 43^e zitting van de Commissie voor de Rechten van de Mens van de VN, in Geneve, 2 februari – 13 maart 1987, mondelinge bijdrage in het kader van Agendapunt VIII. Effectieve waarborging

van de sociaal-economische en culturele rechten zoals deze geproclameerd zijn door de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het Internationaal Verdrag inzake sociaal-economische en culturele rechten.

³ ONU/ Ecosoc: *Rapport final sur les droits de l'homme et l'extrême pauvreté, présenté par le Rapporteur spécial, M. Leandro Despouy*, referentienummer van het document: E/CN.4/Sub.2/1996/13 van 28 juni 1996. (zie de website van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten : www.unhchr.ch); bestaat ook in het Engels.

⁴ Het document 'Draft guiding principles on extreme poverty and human rights: the rights of the poor' vormt een bijlage bij de resolutie n° 2006/9 van de Sub-Commissie voor de bevordering en bescherming van de Rechten van de Mens van 24 Augustus 2006. Het is te vinden in A/HRC/Sub.1/58/36.

⁵ Zie: Vierde Wereld Verkenningen n° 2 voor een presentatie van dit standpunt. De volledige tekst van dit Standpunt (in het Engels, Frans en Spaans) kan gevonden worden op de website van de Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens: (www.unhchr.ch) referentie: E/C.12/2001/10.

⁶ Zie A/HRC/2/L11/Add.1, pagina 15 en 16

⁷ Het schema van deze toespraak is terug te vinden in de bijdrage die Wresinski een paar maanden later voor de Franse Nationale Raadgevende Commissie voor de Mensenrechten schreef. Deze bijdrage werd uitgebracht in: '1989 – Les Droits de l'Homme en questions' (Paris, Documentation française, 1989) pagina 221 – 237. Een Nederlandse versie verscheen in 1996 als Vierde Wereld Visie n° 6.

⁸ Parafrase van de definitie van het rapport van de Franse SER, waarvan Wresinski de rapporteur is. Zie: 'Grande pauvreté et précarité économique et sociale' van de Franse Sociaal-Economische Raad - naar zijn rapporteur ook het Wresinski-rapport genoemd - (Parijs, Documentation française, 1987, n° 6 van 28 februari 1987).

⁹ Deze medewerkers van de beweging noemen we ook volontairs. Ze stellen zich voor langere tijd beschikbaar om met en voor heel arme en uitgesloten bevolkingsgroepen te werken op plekken waar de beweging hen nodig heeft. Momenteel zijn rond de 400 mensen lid van dit 'Internationaal volontariaat' en werkzaam in een dertigtal landen verspreid over de wereld.

¹⁰ Een aantal recente studies van het Instituut de Recherche et de Formation aux Relations Humaines is opgenomen in de lijst van publicaties.

¹¹ mr. Ton Redegeld, lid van het internationaal volontariaat, maakt jarenlang deel uit van het internationaal secretariaat, belast met de vertegenwoordiging van ATD Vierde Wereld bij VN, Unesco, IAO, Raad van Europa en Europese Unie; thans is hij voorzitter van de stichting ATD Vierde Wereld Nederland.

Publicaties van ATD Vierde Wereld

° ATD Vierde Wereld: *Een echte dialoog verandert ons leven*, Schrijvende armoede, participatie en toegang tot de fundamentele rechten voor een ieder (Pierrelaye/Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2006) Europees werkdocument.

° Van den Bosch-Höweler, Annie: *Scheppen van dialoog tussen hulpverleners en mensen die in schrijvende armoede leven*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005). Eindverslag van het project 2004-2005, uitgevoerd in Nederland in het kader van het Europees Uitwisselingsprogramma fase II: "De armsten, onmisbare gesprekspartners in de armoedebestrijding en voor de toegang van allen tot de fundamentele rechten." (ref.2003/VP023/10094).

° ATD Vierde Wereld: *Wij zijn ook mensen* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1999).

° Van den Bosch-Höweler, Annie ea: *Armoede is niet terug, ze is nooit weg geweest* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1995), Vierde Wereld Visie n° 4.

° Rijn van, Henri: *Armoede: Noodlot of Onrecht?* (Den Haag, Babylon de Geus/ATD Vierde Wereld, 1995).

° Wresinski, Joseph: *De armen zijn de Kerk* (Antwerpen/Breda, Uitgeverij Unistad, 1984), vertaling uit het Frans door Ed Herkes en Eugène Notermans.

° Wresinski, Joseph: *De uiterste armoede schaakmat*, (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1994) Vierde Wereld Visie nr 5, 52 blz. Zijn toespraak aan de Sorbonne op 1 juni 1983.

° Wresinski, Joseph: *De mensenrechten zijn ondeelbaar, de armsten bewijzen het!* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1996) Vierde Wereld Visie n°6.

° ATD Fourth World: *Chronic poverty and lack of basic security* (Landover, Maryland USA, New Fourth World Movement, 1994). Dit is de Engelse vertaling van het rapport 'Grande pauvreté et précarité économique et sociale' van de Franse Sociaal-Economische Raad - naar zijn rapporteur, Joseph Wresinski, ook het Wresinski-rapport genoemd - (Parijs, Documentation française, 1987, n° 6 van 28 février 1987).

° ATD Fourth World: *This is how we live, Listening to the poorest families*, (Landover, Maryland, Fourth World Publications, USA, 1995) (bestaat ook in het Frans).

° ATD Fourth World: "Valuing children valuing parents", *Focus on family in the fight against child poverty in Europe*

(Pierrelaye, ATD Fourth World, 2004) ISBN 0-9508514-6-9, bestaat ook in het Frans.

° ATD Fourth World: *How Poverty Separates Parents and Children: a Challenge to Human Rights* (Paris, Fourth World Publications, 2004) ISBN 2-913046-28-2 (bestaat ook in het Frans).

° ONU/ Ecosoc: *Rapport final sur les droits de l'homme et l'extrême pauvreté, présenté par le Rapporteur spécial, M. Leandro Despouy*, referentienummer van het document: E/CN.4/Sub.2/1996/13 van 28 juni 1996. (zie de website van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten : www.unhchr.ch) bestaat ook in het Engels.

° Rosenfeld, Jona en Tardieu, Bruno: *Artisans of Democracy*, (Lanham, Maryland USA, University Press of America, 2000) (bestaat ook in het Frans).

° Rosenfeld, Jona: *Emergence from Extreme Poverty*, (Paris, Editions Quart Monde, 1989) (bestaat ook in het Frans)

° Unicef/ATD Fourth World: *Reaching the Poorest*, (New York, Unicef, 1999) (bestaat ook in het Frans).

° World Bank, onder leiding van Quentin Wodon: *Attacking Extreme Poverty, Learning from the experience of the International Movement ATD Fourth World* (Washington, World Bank, 2001) World Bank Technical Paper n° 502.

World Bank, ed by Godinot, Xavier and Wodon, Quentin: *Participatory Approaches to Attacking Extreme Poverty, Cases Studies Led by the International Movement ATD Fourth World* (Washington, World Bank, 20006) World Bank Working Paper n° 17 ISBN 0-8213-6625-4.

De reeks Vierde Wereld Verkenningen brengt teksten uit van interviews, van Joseph Wresinski, boekbesprekingen, voordrachten en bijdragen over acties tegen extreme armoede. Er verschijnen 3 tot 5 nummers per jaar.

De nummers zijn:

No 1. Habets, John: *Zolang je niet naar mij luistert, vraaggesprek met Karel Staes* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2003) Vierde Wereld Verkenningen, september 2003.

No 2. Redegeld, Ton: *Op weg naar een VN Verdrag inzake Mensenrechten en Uiterste Armoede* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2003) Vierde Wereld Verkenningen, december 2003.

No 3. Van Rijn, Henri: *Mensenrechten, participatie en sociaal beleid, een speurtocht naar bouwstenen voor burgers, overheden en bedrijfsleven*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2004) Vierde Wereld Verkenningen, maart 2004.

No 4. Redegeld, Ton: *Zich ontworstelen aan uiterste armoede, een leidraad voor actie van Jona Rosenfeld* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2004) Vierde Wereld Verkenningen, juni 2004.

No 5. Van den Bosch-Höweler, Annie: *Vakmensen werken aan de democratie. Hoe gewone mensen, gezinnen in extreme armoede en instellingen samen gaan werken om maatschappelijke uitsluiting de wereld uit te helpen*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2004) Vierde Wereld Verkenningen, december 2004.

No 6. ATD Vierde Wereld: *Hoe armoede ouders en kinderen uiteendrijft: een uitdaging voor de mensenrechten* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, maart 2005.

No 7. Hutter, Ingrid: *'t Zwervel: Springplank naar Solidair Samenleven* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, juni 2005.

No 8. Van den Bosch-Höweler, Annie: *Scheppen van een dialoog tussen hulpverleners en mensen die in schrijnende armoede leven*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, december 2005.

No 9. Wresinski, Joseph: *De denkwijze van de armen: onmisbaar om armoede de wereld uit te helpen*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2006) Vierde Wereld Verkenningen, maart 2006.

No 10 –11. Habets, John: *Een kruisbestuiving van praktijkervaringen van beroepskrachten en mensen in schrijnende armoede*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2006) Vierde Wereld Verkenningen, juni 2006.

No 12. Wresinski, Joseph: *Het geweld dat de armen wordt aangedaan*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2006) Vierde Wereld Verkenningen, december 2006.

N° 13. Gabriëls, René: *Armoede geen zaak van liefdewerk, maar een schending van mensenrechten* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2007) Vierde Wereld Verkenningen, maart 2007.

Colofon

Vierde Wereld Verkenningen, **juni 2007, nr.14**

Uitgave van de stichting ATD Vierde Wereld Nederland

Regentesseplein 13, 2562 EV Den Haag

tel 070 -361 57 87

e-mail: denhaag@atd-vierdewereld.nl

website: www.atd-vierdewereld.nl

verschijnt 3 - 5 per jaar; prijs van nummer 14: € 2 (inclusief verzendkosten: € 2,90)

postbankrekening 275 22 00 Den Haag

redactie: John Habets, Ton Redegeld

© ATD Vierde Wereld Nederland.

Voor overname is toestemming van de redactie nodig. De in deze uitgave gedane voorstelling van feiten en standpunten komt uitsluitend voor rekening van de auteur en geeft niet per se het gezichtspunt van de beweging ATD Vierde Wereld weer.

ISSN 1572-5537

trefw: (schrijnende) armoede, burgerrechten, rechten van de mens, sociaal-economische en culturele rechten, Vierde Wereld, Wresinski.

Bestelbon

Naam.....

Adres.....

Postcode Plaats

Telefoon.....

E-mail.....

- ◇ wenst informatie over ATD Vierde Wereld
- ◇ vraagt jaaroverzicht 2006 aan (verzendkosten € 1,80)
- ◇ wenst op de hoogte te blijven van toekomstige nummers van Vierde Wereld Verkenningen
- ◇ wil het kwartaalblad Vierde Wereld ontvangen
- ◇ wil lid, steunlid worden (respectievelijk: € 10, € 20, per jaar)

opsturen aan: ATD Vierde Wereld, Regentesseplein 13,
2562 EV Den Haag.

E-mail: denhaag@atd-vierdewereld.nl